

УДК 007:304:001[316.774,342.727]

Катерина Афанасьєва (Горська)

**ПОШИРЕННЯ МЕДІАКОНТЕНТУ:
НОВІ МОДЕЛІ ВПОРЯДКУВАННЯ ЦИФРОВОГО
МЕДІЙНОГО ПРОСТОРУ**

Автор досліджує наслідки технологічного розвитку медіагалузії, що проявились у змінах каналів та способів поширення контенту та позначились на процесах формування нового медіаландшафту в цілому. У статті піднімається питання необхідності перегляду та адаптації усталених моделей впорядкування медійного простору в умовах його дигіталізації, оцінюється небезпека, яку несуть у собі різні підходи до контролю за контентом ЗМІ у мережі в контексті дотримання свободи слова.

Ключові слова: *медіаконтент, нові медіа, цифровий медійний простір, контроль над інформаційними потоками, свобода слова.*

Автор исследует последствия технологического развития медиа отрасли, проявившие себя в изменениях каналов и способов распространения контента. В статье поднимается вопрос о необходимости пересмотра и адаптации устоявшихся моделей упорядочения медиaprостранства в условиях его дигитализации, оценивается опасность, которую несут в себе различные подходы к контролю за контентом СМИ в сети в контексте соблюдения свободы слова.

Ключевые слова: *медиаконтент, новые медиа, цифровое медиaprостранство, контроль над информационными потоками, свобода слова.*

This article analyzes the approaches to maintaining a balance between the necessary level of government interference in the process of control over of information flow and protection of freedom of speech. The author examines the state and legislative initiatives to regulate digital media space, assesses the risks associated with technological development of the media industry.

Key words: *media content, new media, content regulation, freedom of speech.*

Нові часи потребують нових підходів. Ця сентенція стала як ніколи актуальною для медіагалузії із поширенням Інтернету та появою нового суб'єкту інформаційної діяльності — конвергентних медій. Вони

змінили традиційні уявлення про ЗМІ та водночас підірвали концептуальні канони сегрегації преси від аудіовізуальних ЗМІ, на яких будувалась уся регуляторна система галузі. Такі конвергентні перетворення вже встигли розколоти професійне медійне середовище на їх прихильників та супротивників. З одного боку — це чудова можливість вдихнути нове життя у творчість, конкуренцію, інновації. Конвергентні медіа дозволяють розширити доступ людей до контенту за допомогою різних медіаплатформ. З іншого — конвергенція запустила процес ще більшої консолідації в ЗМІ та посприяла зміцненню медіахолдингів, збільшенню їхньої влади над суспільним сприйняттям. Охват аудиторії потужних конгломератів медій, за словами американського професора Фордхемського університету Р. Вінфілда, зводить нанівець спроби на державному рівні втримати суверенітет над своїм інформаційним простором [14, 109]. Доступність мережевих ЗМІ необмеженому колу осіб, неможливість встановлення чітких географічних рамок їхньої юрисдикції, наявність у них інструментів двохсторонньої комунікації (де у процес поширення інформації включаються і її споживачі) — ці та інші ознаки нових медій ускладнюють застосування щодо них традиційних регуляторних механізмів. Водночас розмитість кордонів між різними типами ЗМІ призводить до ситуації, коли споживач просто не може ідентифікувати джерело інформації, а підконтрольність традиційних медіа вступає у нерівну конкурентну боротьбу із неконтрольованим контентом Інтернету.

Із розвитком нових медійних технологій та бізнес-моделей традиційні принципи регулювання втрачають силу. На державному та законодавчому рівнях ми можемо спостерігати хаотичні спроби внесення змін в усталені моделі. Ці ініціативи запроваджуються на фоні потужного опору з боку суспільства, яке сприймає контроль за інформаційними потоками як загрозу свободі слова. У результаті економічна логіка замінюється демократичними цілями, що не завжди відповідно позначається на ефективності. У статті маємо намір проаналізувати останні ініціативи щодо впорядкування цифрового медійного простору, їхня адаптивність до нового медіасередовища та оцінити небезпеку, що несуть у собі різні підходи до контролю за контентом ЗМІ у мережі в контексті дотримання свободи слова.

На необхідності змін у принципах впорядкування як сфери медіа в цілому, так і контенту зокрема, неодноразово наголошували вітчизняні

дослідники В. Іванов, Г. Почепцов та зарубіжні дослідники А. Ріхтер, К. Кріч, Д. Тамбіні. На думку відомого теоретика масової комунікації Д. МакКуїла регулювання медіа сьогодні становить важливу частину політичного устрою Європи [10, 161]. Саме тому європейське законодавство, найбільш продуктивне у питанні нормотворчості та пошуку дієвих механізмів стримування зростаючого мережевого медійного простору. Воно стало своєрідним плацдармом для експериментів, успіхи та невдачі якого беруть на озброєння помірковані в своїх кроках держави-спостерігачі (зокрема й Україна). Аналізу трансформацій у медіасфері під впливом демократичних перетворень присвячені роботи Б. Потятиника, В. Різуна, Ю. Фінклера, К. Мелешенка, В. Шкляра. Важливість збереження у регуляторних підходах балансу між свободою слова та інформаційною безпекою відмічають С. Демченко, Б. Клімківіч та ін. Відомий борець за демократичні цінності у медіа Д. Гілмор звертає увагу на націоналізацію та поступову закритість мережевого медійного простору, що породжує нові можливості для обмежень над свободою слова у сучасну епоху [12, 16].

Становлення підходів *до регулювання контенту мережі*. Перші спроби визначення загальної політики держав щодо регулювання мережевого контенту були здійснені наприкінці 90-х років минулого століття (Наприклад, Комюніке Європейської комісії щодо незаконного та шкідливого контенту в Інтернеті, 1997 р.) Саме на цей період припадає перша хвиля активних дискусій теоретиків мережевого регулювання щодо необхідності розробки нових моделей. Так ще у 1997 році американський професор Д. Пост наголошує на необхідності «відійти від традиційної опори на законодавство» оскільки «кіберпростір вимагає нової системи правил, що суттєво відрізняються від законів які регулюють фізично та географічно сталі території» [4]. Саме транскордонний характер поширення медіаконтенту в мережі став тим критичним показником, що на першому етапі замість інтеграції, підштовхнув країни до спроб фрагментарного регулювання глобального інформаційного простору через національні законодавства. «Розкол» у підходах до контролю за контентом медій багато в чому зумовлювався відмінними державними устроями, традиціями, нормами та практикою, що склалися у країн, приналежних до різних моделей медіасистем. Професор В. Іванов, зокрема, виділяє три основні: «ліберальну модель, яка домінує на території Великобри-

танії, Ірландії, Північної Америки (характерною ознакою є домінування комерційних медіа); демократичну корпоративістську модель (Північна Європа), що будується на співіснуванні комерційних медіа та заснованих соціальними і політичними групами (для неї характерна активна роль держави в їх регулюванні); модель поляризованого плюралізму (країни Середземномор'я), за якої медіа інтегровані в партійну політику (сильна роль держави) [1]. Країни із традиційно сильною роллю держави обрали для себе модель, побудовану на жорсткому державному контролі (закріпленому законодавчо) за поширенням інформації в Інтернеті. Яскравими представниками цієї моделі є ОАЕ та Саудовська Аравія. Країни активно використовують на рівні провайдерів «контентну фільтрацію», що дозволяє блокувати доступ до певних його категорій (порнографії, релігійної пропаганди тощо) [2, 39–40]. Китай також віддає перевагу технічними засобам. Однак їхня ефективність відносна, оскільки китайські користувачі постійно розробляють нові схеми обходу контент-фільтрів, тим самим уникаючи інтернет-цензури. Лояльна до медіа британська модель регулювання останніми роками також зазнає змін, виставляючи жорсткіші рамки для поширення медіа контенту. Такі дії пояснюються погіршенням ситуації із безпекою в країні, що наочно продемонстрували слабкі сторони існуючої моделі. У питанні відповідальності за поширення контенту погляди країн також не суголосні. За концепцією одних країн саморегулювання дозволяє інтернет-користувачам та інтернет-провайдерам почуватися вільно не побоюючись надмірної відповідальності. Інші схильні покладати відповідальність на кінцевого споживача — тобто читача (глядача) у питаннях, що стосується поширення контрафактного контенту (наприклад, США) або провайдера (наприклад, закон Hadopi, Франція). На рівні європейського медіа простору Декларація ЄС про свободу комунікації в Інтернеті (від 28 травня 2003 року) стала одним із перших законодавчих актів Європейського Союзу, що здійснив спробу окреслення меж регулювання контенту нових медій і мережі Інтернет. Так у ст. 1 звертається увага на неможливість перевищення обмежень щодо контенту в Інтернеті, більше за ті, що накладаються на інші ЗМІ; ст. 2 натомість пропагує саморегулювання або співрегулювання відносно контенту, що поширюється у мережі [6]. У 2011 році була прийнята Декларація про свободу вираження думок та доступу до Інтернету, відповідно до

положень ст. 2 якої: «ні одна особа, що лише надає технічні інтернет-послуги, такі як надання доступу або пошуку, або передачі, або збереження інформації, не може бути притягнена до відповідальності за контент, що створюється іншими особами, які поширюють його за допомогою цих послуг, якщо тільки така особа не здійснює навмисного втручання в такий контент або відмовляється підпорядковуватись судовій постанові або видаленню такого контенту, коли вона здатна це зробити (принцип виключної ролі провідника)» [5, 88].

Усе вище наведе дозволяє нам виділити три основні підходи до регулювання контенту, що сьогодні мають підтримку у світі (*див. рис. 1*).

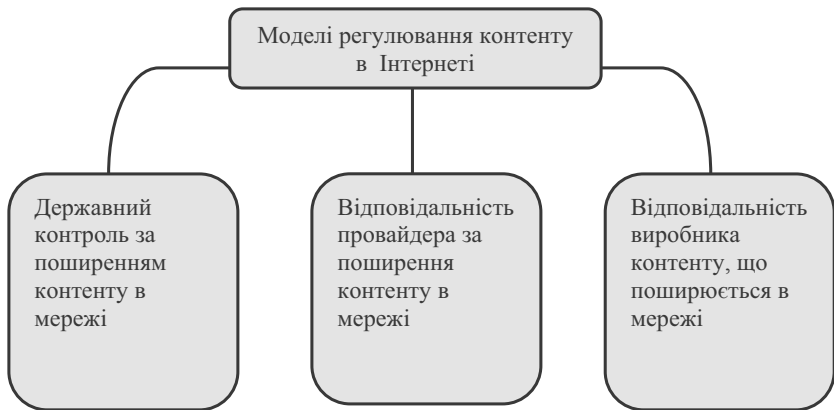

Рис. 1. Моделі регулювання контенту в мережі Інтернет

Як бачимо система регулювання контенту в мережі пройшла шлях від численних законодавчих ініціатив до визнання їхньої неефективності, від використання класичних механізмів державного апарату до інноваційних технічних механізмів регулювання, від спроб самотужки (на рівні однієї держави) контролювати медійний простір до формування міжнародних підходів до вирішення проблеми (*див. рис. 2*).

Ініціювання міждержавного діалогу посприяло наближенню різних національних режимів та визначенню єдиних напрямів у підходах до регулювання. Вони базуються на основних принципах збереження балансу свободи слова та захисту від небажаної інформації. Відповідно до них регулювання повинно здійснюватись із урахуванням

суспільних інтересів, застосовуватись там де здійснення саморегулювання ускладнено та бути спрямованим у першу чергу на підтримку медіа-бізнесу, а не перешкоджання йому.

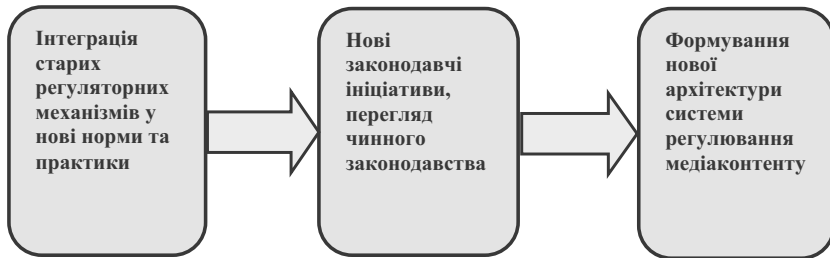

Рис. 2. Еволюція регуляторної системи контролю над медіаконтентом

Регулювання *медіаконтенту та свобода слова*. Розробка нових механізмів контролю за поширенням медіаконтенту сьогодні відбувається на тлі європейських дискусій щодо збереження свободи слова. Правовий вакуум, в якому довгий час перебували нові медіа в Інтернеті, мав для медіа галузі як негативні так і позитивні наслідки. З одного боку становлення мережі Інтернет як території свободи, посприяло розвитку медіа плюралізму, диверсифікації джерел інформації та зробило колосальний внесок у розвиток країн нових демократій. З іншого — сама територія свободи в руках медіахолдингів, державних регуляторів та політичних сил перетворюється на впливовий механізм контролю над свідомістю та настроями суспільства. Автор книги «Медіа: ключі до розуміння» Б. Потятиник, згадуючи тоталітарний спадок тиску на масову свідомість в українському суспільстві, зауважує, що «новітні технології уможливають набагато ефективніші форми ідеологічних впливів» [3]. Конвергентна епоха дуже залежна від технологій, але ще більшою є її залежність від суспільства. Громадянський інтерес — той краєугольний камінь, що ускладнює встановлення чітких рамок регулювання навіть у тих секторах інформаційних потоків, де це справді необхідно. В результаті конфлікт між необхідним захистом громадян від небезпечної інформації та свободи вираження думок в Інтернеті став суттєвим бар'єром на шляху подолання проблеми.

Очевидно, що самоусунення держави від регуляторних функцій може стати неприпустимою помилкою. У цьому контексті надання

переваги саморегулюванню, як панацеї для мережевого медійного простору, цілком може бути пояснене пасивною реакцією держави на трансформаційні перетворення у медіасфері. Водночас застосування методів прямого регулювання (цензури) не можливо у сучасному демократичному суспільстві. Мова може йти лише про захисні функції регуляторів з метою відгородити громадян від небажаного контенту (неетичного, агресивного, пропагандистського тощо). Позитивною тенденцією є те, що сучасна державна політика щодо ЗМІ багатьох країн будується на плюралістичних засадах та громадянському обов'язку. При цьому значення права на свободу слова для нових медіа в Інтернеті підкреслюється особливо.

Глобалізація стала приводом для дискусій щодо перекройки кордонів та рамок регулювання. Деякі дослідники (Р. Вінфілд, Т. Флю) передрікають поступове руйнування національного законодавства під впливом глобалізаційних процесів, що за словами Т. Флю принципово оспорюватимуть усталені підходи до свободи слова [8]. Адже й саме тлумачення поняття «свобода слова» сьогодні трансформується у глобальній павутині. Оскільки інформація більше не є дефіцитним ресурсом, а кількість інформаційних каналів и контент медій невпинно зростає, це ставить під сумнів нормативні підходи до медіа-плюралізму та диверсифікації джерел. Погляди науковців розділились. Одні піддають критиці, інші вітають ліберальний підхід до реформування принципів регулювання в контексті збереження свободи. За твердженням французького філософа М. Фуко «ліберальне мистецтво керування полягає у виробництві та споживанні свободи, у створенні та знищенні свободи» [7]. Баррі Хіндес розширює це тлумачення до «керування несвободою чи, скоріше за все, керування свободою, що є несвободою» [9]. Ці на перший погляд складні філософські конотації ролі державного регулятора у медійному мережевому просторі набувають більш чітких практично окреслених форм. Зростання ролі індивідуалістичних цінностей не відкидає принципів кількісної моделі регулювання за якої збільшення свободи ринку веде до зменшення державного регулювання. Втім модель де-регулювання, за якої держава відмовляється від активного втручання у сферу медіа, також не вирішує проблему, оскільки є на думку каліфорнійського професора та журналіста Стівена Вогеля нічим іншим як підміною понять [13]. Регулювання за цієї моделі (проведемо паралель між нею та несвобо-

дою Б. Хіндеса) повністю не зникає, а проявляється в інших подекуди більш небезпечних формах (маємо на увазі міфотворчу функцію комунікації, навіювання та відверту пропаганду). Як справедливо зауважує український дослідник масової комунікації В. Різун «легка довіра людей до медіа, впливає на них та послаблює людську увагу до масовоінформаційних продуктів, які використовуються як засіб прихованого впливу особливо тоді, коли форма подачі масової інформації явно симулює незаангажованість, точність, об'єктивність викладу. Залежність комунікатів від масовоінформаційного продукту посилюється сакральним ставленням людей до ЗМІ і професійних комунікантів (вони недоступні, десь там, мають привабливий вигляд, здаються розумними й обізнаними, всесильними, бо володіють засобами й аудиторіями тощо)» [4, 51].

Категоричні у своєму баченні свободи слова в Інтернеті Д. Тамбіні, Д. Леонарді та К. Масден. На думку науковців, ідея збереження первісного Інтернету, вільного від регулювання не більше, а ніж міф. Інтернет-комунікація як і інші види комунікації — це соціальна практика, що не може бути відділена від обов'язків та норм етики. Чим далі Інтернет входить у наше повсякденне життя, тим більше занепокоєння викликає контент та наслідки його поширення. У підходах до регулювання варто виходити з того, що правила та норми повинні застосовуватись у всіх сферах людської комунікації. Стандарти важливі, оскільки вони сприяють формуванню комфортного середовища, в якому споживачі мають свободу вибору джерел інформації, а виробники медіаконтенту впевнені у стабільності та інвестиційній привабливості галузі. Однак існує і загроза: дігіталізація медійного ринку сприяє розвитку інновації в галузі, в той час як її стандартизація може стати причиною гальмування цих процесів та навіть створить загрозу фінансовій стабільності нових медій у нелегкий для них період становлення.

Висновки. Стрімке розростання медійного контенту Інтернету порушило проблему його безконтрольного поширення та можливих негативних наслідків цього явища. У цьому контексті розробка нового регуляторного інструментарію грає важливу роль у формуванні медіаландшафту країни. Застарілі форми контролю над інформаційним простором не відповідають очікуванням демократичного суспільства. А нові законодавчі спроби приборкати безконтрольні інформаційні

потоки в мережі спрацьовують лише вибірково. Позитивною тенденцією є розпочатий міждержавний діалог щодо розробки уніфікованих підходів до забезпечення балансу між захистом свободи слова та інформаційною безпекою. Але оскільки плюралізм та культурне розмаїття залишаються у національній компетенції держав, регуляторна роль міжнародних структур суттєво обмежена. Взагалі не зважаючи на транснаціональний характер поширення медіаконтенту і досі національні законодавства превалюють у системі його регулювання. Навіть найближчі сусіди «європейської родини» у вирішенні питань контролю над контентом нових медій йдуть різними шляхами.

Очевидно, що найближчим часом явища конвергенції та дігіталізації визначатимуть тенденції розвитку сучасного медійного простору. За цих умов ефективною може стати конвергентна модель контролю над медіаконтентом. Аналіз та оцінка можливості застосування цієї моделі до ринку нових медій є перспективним напрямком дослідження, результати якого допоможуть створенню умов для безболісної адаптації існуючих регуляторів до мережевої медійної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Іванов В. Ф.* Основні теорії масової комунікації і журналістики: навчальний посібник / В. Ф. Іванов. — К.: Центр Вільної Преси, 2010. — 258 с.
2. От традиционных к онлайн-медиа: передовая практика и перспективы: сборник докладов. — Вена: Бюро ОБСЕ по вопросам свободы СМИ, 2013. — 144 с.
3. *Потятиник Б.* Медіа: ключі до розуміння / Б. Потятиник. — Львів: ПАІС, 2004. — 312 с.
4. *Різун В. В.* Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В. В. Різун. — К.: Видавничий центр «Промісвіт», 2008. — С. 51.
5. Совместные декларации представителей межправительственных органов по защите свободы СМИ и выражения мнения. — Вена: Представитель ОБСЕ по вопросам свободы СМИ, 2013. — 111 с.
6. Declaration on freedom of communication on the Internet [Електронний ресурс] // Council of Europe. — 2003. — Режим доступу: www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/Doc/H-Inf%282003%29007_en.pdf.
7. *Donzelot J.* Governing Liberal Societies — the Foucault Effect in the English-speaking World / J. Donzelot, C. Gordon // *Foucault Studies*. — 2008. — № 5. — P. 48–62.
8. *Flew T.* The Convergent Media Policy Moment / T. Flew // *ICS Occasional Paper Series*. — Vol. 3. — No 3. — 2012. — P. 1–18.
9. *Hindess B.* The Liberal Government of Unfreedom / B. Hindess // *Social Transformation and Humane Governance*. — 2001. — 26(2). — P. 93–111.
10. *McQuail D.* Western European Media: The Mixed Model under Threat / D. McQuail // *Questioning the Media: a Critical Introduction*. — 2nd edition. — Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 1995. — P. 147–165.
11. *Post D.* Law and Borders: The Rise of Law in Cyberspace / D. R. Johnson, D. G. Post // *Stanford Law review*. — 1996. — Vol. 48. — P. 1367.
12. *Puddephatt A.* The Importance of Self Regulation of the media in upholding freedom of expression / A. Puddephatt // *Communication and Information*. — Series. CI Debates. — № 9 — February. — 2011.
13. *Vogel S.* Free Markets, More Rules: Regulatory Reform in Advanced Industrial Countries / S. Vogel. — Cornell University Press, 1996. — 296 p.
14. *Winfield R.* Globalization comes to media law / R. Winfield // *Journal of International Media & Entertainment Law*. — 2006. — 1(1). — P. 109–116.